

Олександр Федчук,

протоіерей, кандидат історичних наук, проректор із наукової роботи Волинської духовної семінарії

ol_fedchuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8494-9066>

НЕОУНІЯ У ВОЛИНСЬКИХ МІСТАХ (1925–1939 рр.)

Метою статті є аналіз розвитку у волинських містах (воєводському Луцьку та повітових центрах) періоду міжвоєнної Польщі неоунії, спроектованої Ватиканом як засіб приєднання до Костелу православних мешканців колишньої Російської імперії. Для її досягнення слід визначити місця поширення неоунії, виявити її розповсюджувачів, окреслити коло послідовників, встановити обставини виникнення кожного осередку, відмітити спільні й відмінні риси в них, з'ясувати долю міських неоунійних парафій Волині. Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше на основі архівних джерел акцентовано дослідницьку увагу на особливостях розвитку неоунійного руху в містах Волині, що мав значні відмінності, порівняно з селами воєводства. Матеріалами дослідження доведено, що послідовники неоунії проживали не в усіх повітових центрах Волинського воєводства, але навіть і в тих містах, де вони були, не завжди вдавалося відкрити неоунійну парафію. У містах, де неоунійний рух організовувався в парафію, її становлення й розвиток відбувалися без притаманних селам міжконфесійним конфліктів, хоча свої проблеми існували й тут. Перспективи подальших досліджень полягають у доповненні відомостей про неоунійні парафії в містах Волині, їх настоятелів та парафіян.

Ключові слова: неоунія, Волинське воєводство, Луцьк, Ковель.

DOI: 10.15407/mics2023.01.106

УДК 272:94(477.82)»190/193»

 Creative Commons — Attribution-ShareAlike
4.0 International — CC BY-SA 4.0

© Олександр Федчук, 2023

1 І. Власовський, *Нарис історії Української Православної Церкви*, Т. IV, част. 2 (Київ, 1998), 69.

2 О. Купранець, *Православна Церква в міжвоєнній Польщі* (Рим, 1974), 62.

3 Ю. Крамар, «Проблема неоунії на Волині у міжвоєнний період», *Науковий вісник ВДУ. Історичні науки* 1 (1998), 68–73.

4 М. Кучерепа, «Неоунія на Волині», *Міжнародна наукова конференція, присвячена історії Греко-Католицької Церкви на Волині* (2010), 134–141.

5 Р. Скакун, «Нова унія у Другій Речі Посполитій (1924–1939)», *Ковчег* 5 (2007), 204–247.

6 Н. Стоколос, «Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923–1939 рр.)», *Український історичний журнал* 4 (1999), 74–89.

7 О. Федчук, *Жабченська трагедія (з історії неоунії на Волині)* (Луцьк, 2015).

8 О. Федчук, *Неоунія на Волині* (Харків–Луцьк, 2022).

Ідея неоунії (унії східного, слов'янського чи візантійського обряду) набула поширення в католицьких колах після Першої світової війни, хоча виникла ще наприкінці XIX ст. В її основі було приєднання до Римо-католицької церкви населення територій із домінуванням православного сповідання за умови збереження звичного для місцевих мешканців православного обряду. Розпад Російської імперії і входження до складу відновленої Польщі частини України та Білорусі з кількомільйонним православним населенням у Ватикані вирішили використати для реалізації ідеї неоунії на території Польщі. Попри те, що в Галичині існувала потужна греко-католицька церковна організація, католицька ієрархія не допустила до розповсюдження неоунії українське греко-католицьке духовенство, взявши цю справу повністю у свої руки. Причиною цього була недовіра до Української греко-католицької церкви з боку як польських католиків, так і державної влади, оскільки її вважали розсадником українського націоналізму¹. Новий релігійний рух з'явився у Польщі у 1924 р.², а на Волині перші неоунійні осередки виникли в 1925 р. До розпаду країни в 1939 р. у Волинському воєводстві виникло близько двадцяти неоунійних парафій, більшість із яких – у селах. Непоодинокі міжконфесійні конфлікти, які відбувалися в цих селах за право володіння храмом, плебанальним житлом та церковними угіддями, відкладені у збережених документах та описані в сучасній подіям пресі. Відтак саме цими прикладами проілюстровано нечисленні сучасні наукові розвідки з історії неоунії на Волині. На цю тему писали Ю. Крамар³, М. Кучерепа⁴, Р. Скакун⁵, Н. Стоколос⁶, О. Федчук⁷, але тільки останній із них акцентував увагу на окремії неоунійній парафії, хоча й та була сільською. Розвиток неоунії у волинських містах взагалі до 2022 р. не ставав предметом досліджень вітчизняних науковців. Якоюсь мірою це було виправлене лише в монографії О. Федчука⁸, яка наразі залишається єдиним комплексним дослідженням на тему неоунії на Волині.

Першим містом Волинського воєводства, у якому почали звершуватися уніатські богослужіння, наприкінці весни 1926 р. став Луцьк. На цей момент на Волині діяло вже дві неоунійні парафії – в селах Озеро Луцького повіту й Цегів Горохівського повіту. Їх настоятелі, священники Євсей Сльозко та Олексій Пелипенко, котрі раніше входили до православного кліру, намагалися закріпитися і в інших селах Волині, але на поширення свого впливу на більші населені пункти допоки не розраховували. Богослужіння, що розпочали звершуватися в м. Луцьку, були пов'язані не з виникненням тут уніатських осередків, а з необхідністю практичного вишколу кількох православних монахів, які підпорядковувалися Луцькому єпископу й у зв'язку з цим проходили пастирську перепідготовку на базі Луцької католицької семінарії. Щоденні богослужіння ці особи в семінарській каплиці проводили трохи більше місяця, після чого вони мали відправитися в неоунійний монастир, який католицький єпископ планував відкрити в Загороді.

9 «Redmptorysci wschodni na Wolyniu», *Oriens* 1 (1933), 23–24.

10 Ibid.

11 Р. Бахталовський, *Апостол з'єднання наших часів*, (б/о), 47.

12 «Redmptorysci wschodni na Wolyniu», *Oriens* 1 (1933), 23–24.

13 Ibid.

Таким чином, у Луцьку ще не йшлося про започаткування регулярних відкритих богослужінь для уніатів. Першим містом, у якому організувався уніатський осередок, восени цього ж 1926 р. стало м. Костопіль. Це було пов'язано з відкриттям тут, з дозволу Луцького біскупа Адольфа Шельонжека, місії редемптористів, що мала на меті обслуговування передусім колоністів із Галичини, які почали масово оселятися в Костопільському повіті⁹.

У Костополі оселилися троє редемптористів, серед яких був і відомий у майбутньому апостольський візитатор уніатських парафій Волині Микола Чарнецький. Монахи відкрили в місті каплицю, у якій щоденно служили й проповідували, причому тричі на тиждень – українською мовою, що особливо притягувало міщан, у тому числі й православних, котрі стверджували, що вже багато років не чули в м. Костополі живого повчання¹⁰.

За спогадами редемпториста Романа Бахталовського, успіхи місії в м. Костополі були беззаперечними: «Щораз більше людей відвідувало нашу каплицю й богослужіння. Майже зразу створився хор із 16 чоловік. Люди уважно й здивовано слухали проповіді на рідній мові. Це було для них новиною. Українська суспільність, затуркана російською неволею, дивилася на галичан з пошаною, навіть ніби з заздрістю»¹¹. Тож взимку 1927 р. редемптористи мали всі підстави запропонувати біскупу Шельонжеку відкрити в місті повноцінну греко-католицьку парафію, але противниками цього виявилось місцеве католицьке духовенство, яке не бажало ділитися в Костополі своїм впливом. Тому біскуп не дав дозволу на відкриття парафії і фактично поставив під сумнів подальше перебування тут місії.

У вересні 1927 р. редемптористи вирішили перебратися в м. Ковель, що вважався великим залізничним вузлом, з якого можна було легко добратися в будь-який куточок Волині. Оскільки редемптористи мали опікуватися всіма уніатськими колоніями, розташованими в цілому ряді повітів, Ковель видавався їм стратегічно вигіднішим за Костопіль, у якому відтепер регулярні богослужіння для уніатів припинилися¹². Втім, однією з вірогідних причин залишення редемптористами Костополя був і той тиск, який вони відчували з боку католицького кліру.

На відміну від Костополя, у Ковелі редемптористи змогли закріпитися міцніше, уже не залишаючи цього міста. Найперше вони зняли будинок вул. Колійовій, де влаштували каплицю, келії для монахів та трапезну¹³. Душпастирська праця тут багато в чому відрізнялася від роботи, яку редемптористи проводили в Костополі, адже там їх основною паствою були вихідці з Галичини, тобто греко-католики від народження, тоді як у Ковелі таких було зовсім мало, а тому праця монахів тут із самого початку була орієнтована на православних. Якихось відчутних успіхів у ній в перші місяці перебування в цьому місці редемптористи не мали, що в рапорті у консисторію засвідчував православний благочинний: «В Ковелі уніати

14 «Справа про проведення агітації ксьондзом Ліснобродським серед парафіян м. Ковеля за перехід в унію», 1927, ф. 148, оп. 3, спр. 47, арк. 16, Державний архів Тернопільської області (ДАТО).

15 Там само, 17.

16 Там само, 7.

17 «Parafie obrządku wschodnio-słowiańskiego – erygowanie, dotowanie, etaty proboszczów, obsada, spory z prawosławnymi», 1931, 2/14/0/5/472, k. 219–220, Archiwum Akt Nowych (AAN).

18 «З успіхів унії у Ковлі», Діло 235 (1932), 3.

ходили всіма церквами, вступали у бесіди з православними, але успіху ніякого не мали, і, за словами церковного старости, який живе у найближчому сусідстві з ними, зовсім ніхто з православних ні до них, ні на їх служіння не ходив»¹⁴. Становище місіонерів не змінилося на краще й через декілька місяців. Ковельський православний протоієрей Іпатій Червінський стверджував, що уніатські священники дуже погано почувають себе у Ковелі: повара й прислуги в них нема, за квартиру не заплатили за декілька місяців і тому вони, вірогідно, будуть змушені шукати для себе кращого ґрунту¹⁵.

Втім, редемптористи не збиралися здаватися, і вже влітку 1928 р. все той же прот. І. Червінський констатував, що активність ковельських уніатів збільшується. 25 липня того року в Ковелі відбувся з'їзд уніатського духовенства Волині. Як вдалося дізнатися православному духовенству, там обговорювали перспективи проведення уніатської проповіді серед православних, для чого найзручнішим місцем вважали Ковель. На цей момент у місті за однією адресою мешкало вже сімнадцять уніатських духовних осіб¹⁶, тобто осідок редемптористів в місті мав всі ознаки монастиря середніх розмірів.

Покращити своє побутове становище й перейти із пристосованого приміщення у храм уніатські місіонери отримали змогу тільки в 1931 р., коли в єпископський сан у Римі було рукопокладено Миколу Чарнецького, котрий мав у Ковелі свою постійну резиденцію. Саме тоді військова влада передала редемптористам дерев'яний Свято-Юріївський храм по вул. Будивляній (колишній гарнізонний костел), а на земельній ділянці біля нього почали будувати двоповерхове приміщення монастиря¹⁷.

Біля придбаного храму редемптористи побудували монастирський корпус, який разом із відремонтованою церквою 16 жовтня 1932 р. освятив сам біскуп Чарнецький¹⁸ (рис. 1). Після його архієрейської хіротонії настоятелем монастиря у Ковелі став бельгієць Йосиф Гекіре. Крім зазначених осіб, насельниками обителі в різний час бували майбутній митрополит УГКЦ Володимир Стернюк, Маврикій Вандемале, Миколай

Рис. 1. Монастир редемптористів у Ковелі

19 «Інформації повітових староств про діяльність релігійних парафій», 1931, ф. 46, оп. 9, спр. 1853, арк. 80, Державний архів Волинської області (ДАВО).

20 «Wiadomości z Wołynia», *Oriens* 2 (1933), 62.

21 «Na różnych placówkach unijnych», *Oriens* 3 (1934), 92.

22 «Скільки визнаців має унія на північно-західних землях?», *Діло* 211 (1935), 5.

23 «Відомість про число парафій східного обряду на 1 січня 1936 р.», 1936, ф. 148, оп. 5, спр. 188, арк. 22, ДАТО.

24 «Статистичні відомості благочинних, округів Волинської єпархії про кількість парафій, що перейшли в унію станом на 1 січня 1937 р.», 1937, ф. 148, оп. 5, спр. 189, арк. 10, ДАТО.

25 «Ogólne sprawy wyznania katolickiego – obrządek wschodnio-słowiański (bizantyjski) – normatywy, ogólne informacje, odpisy ważniejszych spraw», 1938, 2/14/0/5/416, k. 310–313, AAN.

Якимович, Михаїл Пристай, Зиновій Ковалик, Михаїл Пилух, Петро Козак, Ієронім Герасимів, Антоній Сидор, Роман Бахталовський, Григорій Семенюк, Михайло Теслюк, Олексій Березяк, Ян Мартинюк, Григорій Ваврушко¹⁹.

У 1933 р. в журналі єзуїтів східного обряду «*Oriens*» повідомлялося, що «в Ковелі все більше людей цікавиться діяльністю редемптористів і зголошується до унії»²⁰, а в 1934 р. в цьому ж часописі переконували, що тільки протягом Великого посту й на Пасху до східного обряду приєдналося близько сотні осіб. Коли в цих людей виникло питання, чи йти сповідатися «до урядової церкви з її побіжними машинальними сповідями», то довелося констатувати, що «чогось тягне до тієї тихої монастирської церкви уніатської, де можна добре посповідатися»²¹. За інформацією львівської газети «*Діло*», на 1 вересня 1934 р. в Ковелі було 800 парафіян²². Натомість, згідно з даними православних благочинних (можна припустити, що вони не завжди мали змогу володіти точною статистикою), на 1 січня 1936 р. Ковельська уніатська парафія нараховувала близько ста душ, жодна з яких не відпала в 1935 р.²³ Через рік благочинний оцінював кількість уніатів у Ковелі, не рахуючи вихідців із Галичини, у 60–80 осіб²⁴. Згідно з урядовими даними, на 1 січня 1938 р. при кляшторі редемптористів у Ковелі було 420 парафіян²⁵, але враховуючи, що в урядовій статистиці не згадано окремо про уніатів приміських сіл, як то Повурськ та Колодажне, можна припустити, що вони тут також враховані.

Ще одним повітовим центром на Волині, де неоунія пустила корні, було Дубно. Завдячувати цьому слід передусім відкриттю тут у жовтні 1928 р. семінарії східного обряду, ректором якої було призначено ксьондза-каноніка Л. Шумана (рис. 2, 3). Втім, через брак фінансування та невирішені побутові проблеми з літа 1929 р. навчальний заклад вважався недіючим, і тільки в 1931 р. він по-справжньому запрацював під керівництвом нового ректора ксьондза Антонія Домбровського.

У семінарському приміщенні діяв храм, який заміняв у Дубному для

Рис. 2. Церква семінарії в Дубному.
Джерело: журнал «*Oriens*». 1933. № 3

26 «Wiadomości i notatki», *Oriens* 3 (1937), 95.

27 «Доповідь місіонера священника Се-
рафима Казновецького про стан уніат-
ської, сектантської та атеїстичної пропа-
ганди за 1935 рік», 1936, ф. 148, оп. 5,
спр. 183, арк. 2, ДАТО.

28 «Instytut przeszkolenia w Łucku»,
Oriens 2 (1933), 53.

29 «Rozwój akcji unijnej na Wołyniu»,
Oriens 3 (1933), 78.

уніатів парафіяльний. В уніатському середовищі існувало переконання, що розміщення в Дубному семінарії перетворило місто на один із основних центрів неоунії на Волині. Заміняючи парафію, семінарія притягувала до себе вірян, які задовольняли у її храмі всі свої релігійні потреби. Зацікавлювала вона й православних, яких тільки у 1936 р. було приєднано тут 39 осіб. Щороку більше семінарський храм відвідувало й вихідців із Галичини, а на Пасху 1936 р. в церкву прийшло понад тисячу осіб²⁶.

Натомість православні місіонери не помічали в Дубному особливих успіхів уніатів: «В Дубенському повіті, цьому центрі унійного руху, з приводу перебування в Дубні папської семінарії східного обряду, унія великого успіху не має. В самому місті семінарські будинки й костел стоять обідрані, псуючи загальний вигляд міста. Натомість, семінаристи, одягнені як з голочки, цілими табунами ходять містом, заходять й у православні церкви та монастир, видно придивляючись до всіх порядків Православної Церкви, щоб опісля, вийшовши з семінарії, підробляючись під час, приваблювати простосердечних овець Православної Церкви. Правда, треба зауважити, що тримають вони себе дуже коректно, й при зустрічі з православними священниками завжди з ними вітаються, чого на жаль не видно в наших будучих пастирів семінаристів»²⁷.

У м. Луцьку уніатський осередок з'явився одним із останніх на Волині. Як воєводський центр місто приймало в себе різних людей, зокрема й греко-католиків. Відновлення в місті богослужінь для уніатів східного обряду пов'язане, як і при започаткуванні їх у Луцьку в 1926 р., з відкриттям при місцевій семінарії у січні 1933 р. чотиримісячних курсів для священнослужителів, які переходили із православ'я. Якраз тоді в семінарії було влаштовано каплицю східного обряду²⁸. Відомо, що в цей час уніатські богослужіння в ній звершував Федір Пасічник²⁹, який незадовго перед тим перейшов із православ'я і проходив навчання на вказаних курсах.

А окрема уніатська парафія з'явилася в м. Луцьку під час Великого посту 1934 р. Її настоятелем було призначено випускника Дубенської уніатської семінарії Василя Артем'єва, який

Рис. 3. Двір семінарії в Дубному перед відкриттям закладу.
Джерело: журнал «Oriens». 1933. № 2

30 «З поступів унійної акції на Волині», Діло 151 (1934), 2.

31 «Wiadomości i notatki», Oriens 2 (1938), 63–64.

32 «Wiadomości i notatki», Oriens 6 (1938), 191.

33 «Інформації повітових староств про діяльність релігійних парафій», 96.

34 «Уніати й сектанти на Волині в цифрах», Церква і нарід 13 (1935), 406.

35 «Статистичні відомості благочинних, округів Волинської єпархії про кількість парафій, що перейшли в унію станом на 1 січня 1938 р.», 1938, ф. 148, оп. 5, спр. 190, арк. 16, ДАТО.

36 «Wiadomości i notatki», Oriens 3 (1938), 94.

37 «Інформації повітових староств про діяльність релігійних парафій», 100.

38 «Ogólne sprawy wyznania katolickiego – obrządek wschodnio-słowiański (bizantyjski) – normatywy, ogólne informacje, odpisy ważniejszych spraw», 310–313.

39 «Статистичні відомості благочинних, округів Волинської єпархії про кількість парафій, що перейшли в унію станом на 1 січня 1938 р.», 20.

40 «Wiadomości i notatki», Oriens 5 (1936), 160.

народився у 1879 р. й мав за плечима навчання у православній Санкт-Петербурзькій духовній академії. Як росіянин він не влаштовував парафіян, котрі почали бойкотувати богослужіння в семінарській каплиці. Лучани сподівалися на призначення їм українця, після чого планували винайняти приміщення в центрі міста для влаштування каплички³⁰.

Однак Василь Артем'єв усе ж залишився настоятелем Луцької парафії, а богослужіння якийсь час ще продовжувалися в духовній семінарії, а пізніше курія віддала уніатам каплицю на римо-католицькому цвинтарі. При цьому каплиця в семінарії, можливо, залишалася в користуванні уніатів. На початку 1938 р. ксьондза В. Артем'єва було переведено на іншу парафію, а в Луцьк мали тимчасово доїздити викладачі Дубенської семінарії³¹. Незабаром після цього настоятелем сюди був призначений Йосип Гадуцевич, але через декілька місяців до Луцька знову повернувся В. Артем'єв³².

Кількість членів Луцької уніатської парафії на літо 1937 р. не перевищувала двохсот осіб. Як повідомляло староство, частина з них перейшла із православ'я завдяки місіонерській діяльності, а частина – через непорозуміння з православною духовною владою³³. Однак навряд чи цю інформацію можна вважати правдивою, хоча в унію і міг перейти хтось із православних лучан. Беззаперечно, парафія в Луцьку утворювалася для місцевих греко-католиків, що визнавалося в джерелах різного походження. Зокрема, в офіційному часописі Волинської єпархії ще в 1935 р. повідомлялося про існування в Луцьку греко-католицької парафії для вихідців з Галичини³⁴. У 1938 р. благочинний Луцької міської округи також стверджував, що ксьондз В. Артем'єв служить у Луцьку для галичан³⁵. Дещо загадковим є повідомлення «Oriens» про те, що священник В. Гадуцевич після свого призначення в Луцьк на початку 1938 р. зайнявся тут організацією парафії для навколишніх греко-католиків³⁶. Можливо, його завданням стало оживлення парафіяльного життя, яке не вдалося підтримувати В. Артем'єву. Однак тоді незрозумілим стає повернення того в м. Луцьк.

Останньою організаційно оформилася у Волинському воєводстві неоунійна парафія в м. Рівному. Її було утворено в 1936 р., а настоятелем став священник Василь Грош³⁷. Для функціонування цієї парафії католики погодилися виділити одну з каплиць, ймовірно, по вул. Легіонів. Оскільки 21 вересня 1936 р. м. Рівне відвідав апостольський візитатор єпископ Микола Чарнецький, є підстави вважати, що саме тоді й відбулося формальне відкриття парафії.

Що ж до кількості парафіян, то урядова статистика свідчить про сто осіб на 1 січня 1938 р.³⁸. У цей самий час православний благочинний Рівненської міської округи на її території не помічав ні уніатських парафій, ні самих уніатів³⁹. Натомість інша сторона стверджувала, що в місті та на околицях є чимало уніатів як із Галичини, так і приєднаних із православ'я⁴⁰.

41 «Листування з повітовими старостами про нагляд над діяльністю священників греко-католицького сповідання», 1938, ф. 46, оп. 9, спр. 4129, арк. 13, ДАВО.

42 «Zmiany personalne we wschodnim obrządku», *Miesięcznik Diecezjalny Łucki* 1 (1926), 34.

43 «Доповідь місіонера священника Серафима Казновецького про стан уніатської, сектантської та атеїстичної пропаганди за 1935 рік», 5.

44 В. Сагайдаківський, *Правди не втопили* (Вінніпег, 1969), 86.

45 «Дописи. Володимир на Волині», *Діло* 200 (1931), 5–6.

Уніати, звичайно, в Рівному все ж були, але місцеві конвертити і вихідці з Галичини порозумітися між собою не змогли, що не тільки значно послабило організований уніатський рух у місті, але й спровокувало гучний скандал. У березні 1938 р. декілька греко-католиків, переважно місцеві вчителі, почали вимагати, щоб Василь Грош відправляв богослужіння українською мовою, як у храмах Галичини. Однак більшість парафіян на чолі з самим настоятелем на це не погодилися. Тоді заколотники почали погрожувати всім, а хор, яким керував виходець із Галичини Володимир Чабан, намовляли співати українською. Коли під час одного з богослужінь хористи все ж почали співати українською, священник зупинив відправу. Відтоді бажуючі українзації стали писати в курію різні скарги на настоятеля, а парафіян агітували не приходити на богослужіння, допоки в храмі не почнуть служити українською мовою. Виявилося, що вихідці з Галичини й раніше не ходили сюди, а відвідували каплицю переважно місцеві конвертити.

Це був не єдиний у Рівному конфлікт між місцевими уніатами та вихідцями з Галичини. Суперечки тут виникли також щодо подарованої однією з парафіянок ікони, яку галичани вважали православною, а тому вимагали прибрати її з церкви, проти чого також виступив настоятель⁴¹.

У кількох повітових центрах Волинського воєводства неоунійні парафії утворити не вдалося, хоча такі спроби робилися. Зокрема, ще в 1926 р. у католицькій пресі повідомлялося про намір групи російської інтелігенції відкрити неоунійну парафію у м. Кременці⁴². Далі розмов тоді не пішло, і тільки в 1935 р. нову спробу організувати в місті уніатську парафію спробував колишній православний ігумен Нифонт (Ведмідь). Оселившись у Кременці, він отримав доступ до бічного вівтаря католицького костелу, де почав звершувати богослужіння, одночасно підшуковуючи місце для утворення каплиці східного обряду⁴³. Втім, невдовзі о. Нифонт виїхав з Кременця, отримавши інше призначення, а уніатська парафія тут так і не відкрилася.

У 1930 р. уніати намагалися закріпитися в м. Любомлі, сподіваючись захопити місцевий Свято-Георгіївський храм. Зробити це вже згадуваному священнику Василю Грошу не вдалося, але він приїздив у місто ще декілька разів й проводив богослужіння на кладовищі⁴⁴. Зрозумівши, що бажуючих перейти в неоунію тут немає, уніатське духовенство перестали відвідувати Любомль.

Декілька років поширювалися чутки про відкриття парафії східного обряду в м. Володимирі. Зокрема, у 1931 р. розійшлася інформація про те, що уніати мають намір зайняти міську Свято-Миколаївську церкву. Чутки посилювалися після приїзду в місто біскуп Миколи Чарнецького, який цікавився цим храмом⁴⁵. У 1934 р. уніатською пресою було підняте питання

46 «Na różnych placówkach unijnych», *Oriens* 3 (1934), 92.

47 «Z nowych placówek unickich», *Oriens* 3 (1935), 84.

48 Р. Скакун, «Сторож братові своєму: агентура органів безпеки СРСР у середовищі греко-католицького духовенства в 1939–1941 роках», *Ковчег* 8 (2018), 160.

49 Там само.

50 «Списки церков, синагог і служителів релігійних культів м. Луцька», 1940, ф. р-4, оп. 1, спр. 48, арк. 6, ДАВО.

51 В. Пидгайко, *Кременецкая епархия, Православная энциклопедия*, Т. 38 (Москва, 2015), 515.

про ненормальність відсутності уніатської парафії в місті, де народився «мученик за унію святий Йосафат Кунцевич», тим паче, що в самому Володимирі та околицях проживали греко-католики з Галичини. У власному домі в місті мешкав священник Кіндрат Лавренчук, який перейшов в неоунію з православ'я, але уніатської парафії не отримав, оскільки Луцький біскуп йому не довіряв. 10 квітня 1934 р. у Володимирі служив ковельський редемпторист Роман Бахталовський, який тоді ж хоронив родичку К. Лавренчука, теж нещодавно наведено до неоунії. Повідомлялося, що на месі було близько 70 осіб. Відтак виник намір будувати тут уніатську церкву й навіть нібито було намічено землю під неї⁴⁶. У 1935 р. вже діяв комітет із будівництва храму, який збирав необхідні на це гроші. Початок поклав папа, виділивши тисячу злотих⁴⁷. Однак парафія східного обряду у м. Володимирі так і не з'явилася, хоча повідомлялося про наявність там вісімдесяти осіб, які перейшли в унію під впливом ковельських редемптористів.

З початком Другої світової війни, після приєднання Волині до УРСР, неоунія тут почала занепадати, проте в містах уніатські парафії ще певний час діяли. Зокрема, в Дубному було ліквідовано духовну семінарію східного обряду та націоналізовано її приміщення, але колишня семінарська церква функціонувала тут ще до 14 січня 1941 р., коли її перетворили в кінотеатр для військових⁴⁸. Так само нова влада закрила й монастир редемптористів у Ковелі⁴⁹ але при цьому частина ченців залишилася в місті, повернувшись до легальної діяльності в 1941 р. після окупації Волині німцями. Уніатська громада під керівництвом В. Артем'єва залишалася в Луцьку після встановлення радянської влади⁵⁰ та під час радянсько-німецької війни⁵¹. Є також свідчення і про функціонування в 1940 р. неоунійної парафії в Рівному. Однак із поверненням на Волинь радянської влади всі ці осередки остаточно припинили свою діяльність.

Отже, на момент розпаду міжвоєнної Польщі неоунійні осередки діяли в чотирьох містах Волинського воєводства – у Луцьку, Рівному, Дубному й Ковелі. При цьому тільки в Луцьку та Рівному це були рядові парафії без типових храмів, тоді як у Дубному функції парафіяльного виконував семінарський костел, а в Ковелі – монастирський храм. У Костополі місія редемптористів працювала тільки рік, а у Кременці, Любомлі та Володимирі намагання організувати неоунійну парафію були невдалими. На відміну від сіл, у містах не виникало міжконфесійних конфліктів, оскільки уніати не претендували на майно православних парафій, хоча траплялися внутрішні непорозуміння щодо парафіяльного розвитку. Після 1939 р. міські неоунійні парафії Волині зіштовхнулися із проблемами, які переживала тут вся уніатська конфесія, а до 1945 р. всі вони припинили своє функціонування.

REFERENCES

- Bakhtalovskyj, R. *Apostol ziedynennia nashykh chasiv* (b/o).
- “Dopysy. Volodymyr na Volyni”. *Dilo* 200 (1931): 5–6.
- “Dopovid misionera sviashchennyka Serafyma Kaznovetskoho pro stan uniatskoi, sektantskoi ta ateistychnoi propahandy za 1935 rik” (1936). F. 148. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti.
- Fedchuk, O. *Zhabchenska trahediia (z istorii neounii na Volyni)*. Lutsk, 2015.
- Fedchuk, O. *Neouniia na Volyni*. Kharkiv-Lutsk, 2022.
- “Informatsii povitovykh starostv pro diialnist relihiinykh parafii” (1931). F. 46. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti.
- “Instytut przeszkolenia w Lucku”. *Oriens* 2 (1933): 53.
- Kramar, Yu. “Problema neounii na Volyni u mizhvojenyj period”. *Naukovyj visnyk VDU. Istorychni nauky* 1 (1998): 68–73.
- Kucherepa, M. “Neouniia na Volyni”. *Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena istorii Hreko-Katolytskoi Tserkvy na Volyni* (2010): 134–141.
- Kupranets, O. *Pravoslavna Tserkva v mizhvoiennii Polshchi*. Rym, 1974.
- “Lystuvannya z povitovymy starostvamy pro nahlyad nad diyalnistyu svyashchennykiv hreko-katolyts’koho spovidannya” (1938). F. 46. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti.
- “Na różnych placówkach unijnych”. *Oriens* 3 (1934): 92.
- “Ogólne sprawy wyznania katolickiego – obrządek wschodnio-słowiański (bizantyjski) – normatywy, ogólne informacje, odpisy ważniejszych spraw” (1938). 2/14/0/5/416. Archiwum Akt Nowych.
- “Parafie obrządku wschodnio-słowiańskiego – erygowanie, dotowanie, etaty proboszczów, obsada, spory z prawosławnymi” (1931). S. 2/14/0/5/472. Archiwum Akt Nowych.
- Pidgajko, V. “Kremeneckaja eparhija”. *Pravoslavnaia jenciklopedija*, T. 38. Moskva (2015): 496–516.
- “Rozwój akcji unijnej na Wołyniu”. *Oriens* 3 (1933): 78.
- “Redrptorysci wschodni na Wołyniu”. *Oriens* 1 (1933): 23–24.
- Sahaidakivskyi, V. *Pravdy ne vtopyty*. Vinnipeh, 1969.
- Skakun, R. “Nova uniia u Druhii Rechi Pospolytii (1924–1939)”. *Kovcheh* 5 (2007): 204–247.

- Skakun, R. "Storozh bratovi svoiemu: ahentura orhaniv bezpeky SRSR u seredovyskhi hreko-katolytskoho dukhovenstva v 1939–1941 rokakh". *Kovcheh* 8 (2018): 72–189.
- "Skilky vyznavtsiv maie uniiia na pivnichno-zakhidnykh zemliakh?". *Dilo* 211 (1935): 5.
- "Spysky tserkov, synahoh i sluzhyteliv relihiinykh kultiv m. Lutska" (1940). F. r-4. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti.
- "Sprava pro provedennia ahitatsii ksondzom Lisnobrodskym sered parafiiian m. Kovelii za perekhid v uniiu" (1927). F. 148. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti.
- "Statystychni vidomosti blahochynnykh, okruhiv Volynskoi yeparkhii pro kilkist parafii, shcho pereishly v uniiu stanom na 1 sichnia 1937 r." (1937). F. 148. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti.
- "Statystychni vidomosti blahochynnykh, okruhiv Volynskoi yeparkhii pro kilkist parafii, shcho pereishly v uniiu stanom na 1 sichnia 1938 r." (1938). F. 148. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti.
- Stokolos, N. "Neouniia yak eksperyment skhidnoi polityky Vatykanu v Polshchi (1923–1939 rr.)". *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 4 (1999): 74–89.
- Vlasovskyi, I. *Narys istorii Ukrainiskoi Pravoslavnoi Tserkvy* (Vol. IV). Kyiv, 1998.
- "Uniaty y sektanty na Volyni v tsyfrakh". *Tserkva i narid* 13 (1935): 406.
- "Wiadomości i notatki". *Oriens* 5 (1936): 160.
- "Wiadomości i notatki". *Oriens* 3 (1937): 95.
- "Wiadomości i notatki". *Oriens* 2 (1938): 63–64.
- "Wiadomości i notatki". *Oriens* 6 (1938): 191.
- "Wiadomości i notatki". *Oriens* 3 (1938): 94.
- "Wiadomości z Wołynia". *Oriens* 2 (1933): 62.
- "Vidomist pro chyslo parafii skhidnoho obriadu na 1 sichnia 1936 r." (1936). F. 148. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti.
- "Z nowych placówek unickich". *Oriens* 3 (1935): 84.
- "Z postupiv uniynoyi aktsiyi na Volyni". *Dilo* 151 (1934): 2.
- "Z uspikhiv uniyi u Kovli". *Dilo* 235 (1932): 3.
- "Zmiany personalne we wschodnim obrządku". *Miesięcznik Diecezjalny Łucki* 1 (1926): 34.

Oleksandr Fedchuk

NEO-UNION IN THE CITIES OF VOLHYNIA (1925-1939)

The article aims to analyse the evolution of the Neo-Union in the cities of Volhynia (Lutsk, the centre of voivodeship, and county centres) during the interwar period in Poland. The Vatican designed the Neo-Union as an instrument to integrate the Orthodox inhabitants of the former Russian Empire into the Roman Catholic Church. The study seeks to identify the localities where the Neo-Union spread, as well as its propagators, define the circle of its adherents, establish the origins of each community, highlight their common and distinct characteristics, and discover the fate of urban Neo-Union parishes in Volhynia. Based on archival sources, this study emphasises the unique aspects of the Neo-Union movement's development in the urban settings of Volhynia, which had significant differences compared to the villages of the voivodeship, for the first time. The study materials proved that Neo-Union followers were not present in all county centres of the Volhynian Voivodeship, and even in cities where they resided, establishing a Neo-Union parish was not always feasible. In the cities where the Neo-Union movement formed a parish, its formation and development took place without the inter-confessional conflicts common in rural areas, though challenges were present. Further research prospects aim to expand knowledge about the Neo-Union parishes in the cities of Volhynia, their leaders, and parishioners.

Keywords: Neo-Union, Volhynian Voivodeship, Lutsk, Kovel.